

کودک داستان و تفکر انتقادی

نویسنده: لیلا مکتبی فرد

با مقدمه‌ای از استاد دکتر عباس حری

گروه سنی: اولیاء و مربیان

برای مادرم

که مهر مادرانه‌اش به رنج سالیان دور آمیخته

و پدرم

که عمری در سایه‌ی سخاوتش زیسته‌ام

www.ketab.ir

سرشناسه	: مکتبی فرد، لیلا
عنوان و نام پدیدآور	: کودک داستان و تفکر انتقادی / نویسنده لیلا مکتبی فرد؛ با مقدمه‌ای از عباس حری.
مشخصات نشر	: تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۴ ص: جدول، نمودار
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۰۶۹-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
موضوع	: تفکر انتقادی در کودکان
موضوع	: اندیشه و تفکر خلاق در کودکان
موضوع	: ایران - داستان‌های کودکان و نوجوانان
نسخه افزوده	: حری، عباس، ۱۳۰۲ -، مقدمه‌نویس
نسخه افزوده	: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
رده‌بندی کنگره	: LB ۱۵۹۰/۳/م۷ک۹ ۱۳۹۴
رده‌بندی دیویی	: ۳۷۲/۰۱۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۵۹۷۲۰۶

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

کودک، داستان و تفکر انتقادی

نویسنده: لیلا مکتبی فرد

ویراستار: مرضیه طلوع اصل

ناظر هنری: کوروش پارسا نژاد

صفحه‌آرا: سیده زوین

چاپ اول: ۱۳۹۴ تعداد: ۳۰۰۰ نسخه

لینوگرافی و چاپ: کانون چاپ

© کلیه حقوق محفوظ است.

تهران، خیابان خالداسلامپولی، شماره‌ی ۲۶

تلفن: ۲-۸۸۷۲۱۲۷۰ و ۸۸۷۱۵۴۴۵-۹

مرکز پخش: تهران، خیابان فاطمی، خیابان حجاب، مرکز فروش و اشتراک

تلفن: ۸۸۹۶۳۹۱۵ و ۸۸۹۶۳۹۷۲

پست الکترونیکی: entesharat@kanoonhservap.com

شماره‌ی چاپ‌خانه: ۱۰۰۱۸۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۰۶۹-۸

ISBN: 978-600-01-0069-8

لطفاً نظر خود را درباره‌ی این کتاب با ذکر نام آن به‌صورت پیامک برای ما ارسال کنید.

فهرست مطالب

مقدمه / ۹

فصل اول: تفکر / ۱۳

فصل دوم: کودک و تفکر / ۲۳

فصل سوم: انواع تفکر / ۳۱

فصل چهارم: تفکر انتقادی / ۳۹

فصل پنجم: تفکر انتقادی در داستان‌های کودکان / ۶۷

فصل ششم: داستان‌ها چگونه به پیشرفت تفکر انتقادی در کودکان کمک می‌کنند؟ / ۸۱

فصل هفتم: رد پای تفکر انتقادی در داستان‌های تألیف ایران، برای کودکان و نوجوانان / ۹۵

منابع / ۱۰۷

پیوسته‌نامه / ۱۱۵

پیوسته / ۱۲۳

پیوست‌ها / ۱۲۷

یک بعد از ظهر تابستانی، در گرمای تفتیده‌ی اهواز مشغول خواندن داستان «قصه‌ی دیگچه و ملاقه»، می‌نشاند. داستان دو کودک از دو سرزمین متخاصم که سرانجام از عقاید عنادورزانه‌ی پدران و مادرانشان تبعیت نکردند و با ترفندی صلح را میان این دو سرزمین برقرار کردند. داستان که تمام شد با خود اندیشیدم چرا «دکتر» ما نمی‌توانند آن‌گونه که این دو بچه مستقلانه اندیشیدند و در مقابل عقاید نادرست پیشینیان‌شان ایستادند، منتقدانه بیندیشند و همواره در انتظار تصمیم و اوامر بزرگ‌ترها می‌مانند؟ و همین پرسش آغاز راهی بود که برای رمانی دکتری در پیش گرفتم و چهار سال به طول انجامید.

پس از پایان کار و فراغت از عصاره‌ی توجه به بحث‌ها و جلساتی که گاه به گاه در آن شرکت می‌جستم، دریافتم که نتایج حاصل از این ساله می‌تواند مورد استفاده و بحث و بررسی در محافل گوناگون از جمله در زمینه‌ی برگزاری جلسه‌های فلسفه‌ی کودکان، آموزش تفکر به کودک، و حتی در طیف گسترده‌تر ادبیات کودکان و نوجوان به صورت عام قرار گیرد. و همین امر بود که جسارت انتشار این اثر را در قالب یک کتاب را ایجاد کرد.

واضح است که هیچ کار پژوهشی حاصل کار یک نفر حتی یک عده‌ی محدود نیست و هر تحقیقی مرهون افکار، ایده‌ها و نوشته‌های افرادی بسیار است؛ خواه آنان که در انجام کار دخالت مستقیم داشته‌اند، خواه آنان که همفکری کرده‌اند و خواه آنان که بخشی از کار پژوهش حاضر بر شانه‌های پژوهش‌های پیشین آن‌ها استوار است. بدین لحاظ، به طور خاص، باید از زحمات دکتر عباس حری و دکتر مرتضی خسرونژاد که در سطر به سطر این پژوهش با حقیر همراهِ و هم‌کار کرده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. تعدادی از پژوهش‌گران، نویسندگان و منتقدان ادبیات کودک ایران هم از من منت نهادند، در بخش‌هایی از این پژوهش بنده را از نظرات ارزشمند خود بهره‌مند ساختند که از این فرصت برای ابراز سپاس قلبی‌ام از یکایک آن‌ها استفاده می‌کنم. دروغا که امکان نام بردن از تمامی این عزیزان میسر نیست. استاد نازنینم آقای دکتر عباس حری با نوشتن مقدمه‌ای بر این اثر پریشان، بنده را بیش از پیش مرهون لطف خویش قرار دادند، اما افسوس که اکنون در میان ما نیستند تا حاصل زحمات خویش را بر این کتاب نظاره‌گر باشند. روحشان قرین رحمت باشد.

مقدمه

تفکر جریانی است که می‌توان برای آن مراتبی برشمرد و هر مرتبه دارای خصلت‌هایی است که آن را از مراتب دیگر متمایز می‌کند. این مراتب عبارتند از تفکر منطقی، تفکر انتقادی، و تفکر خلاق. تفکر منطقی مبتنی بر معیارهای پذیرفته شده و مورد قبول و اجماع اهل نظر است؛ تفکر انتقادی مرحله‌ای بالاتر است و مرحله‌ای است که مفروضات را مورد تأمل قرار می‌دهد؛ و تفکر خلاق به‌ارائه‌ی راه‌حل‌هایی می‌پردازد ممکن است در مرحله‌ی نخست جایگاهی نیافته یا مقبول نیفتاده باشد.

تفکر انتقادی در واقع این است که حرکت از تفکر منطقی به‌سوی تفکر خلاق. زیرا تا در باب آنچه از تفکر منطقی حاصل می‌شود تأمل صورت نگیرد و به‌راه‌کارهای جدیدی در باب رسیدن به‌راه‌حلی نوین نیندیشیم، ضرورت ارائه‌ی رویه‌ای متفاوت که از مؤلفه‌های تفکر خلاق است، درک نمی‌شود. وقتی از پوپر می‌پرسند که مسئله‌ی جدید در علم چیست، پاسخ می‌دهد: از پایان راه‌حل مسئله‌ی پیشین. یعنی آنچه را پایان یک مسیر علمی می‌پنداریم، آغاز مسیری نوین است. همیشه یافته‌های پیشین برای متفکر انتقادی نوعی مسئله برای تأمل بر سر در آن یافته است تا از طریق آن تأمل‌ها به‌جریانی نو دست یابیم. در واقع، بدون تفکر انتقادی، هرگونه تفکر منطقی، با وجود ضرورت آن به‌مثابه شرط لازم، در حالتی ایستا باقی می‌ماند؛ و بدون تفکر انتقادی، از روی درنگ، هرگز خلاقیت در ارائه‌ی پاسخ‌ها یا راه‌حل‌های نوین و متفاوت پدید نخواهد آمد.

تفکر انتقادی آغاز حرکت از پارادایم موجود به‌سوی پارادایم نوین است، زیرا تا در باورها و ارزش‌های پارادایم موجود تأملی رخ ندهد، حرکتی به‌سوی پارادایم نوین صورت نخواهد گرفت.

وقتی سخن از بلوغ فکری به‌میان می‌آید، به‌طور غیرمستقیم اشاره به‌گذار از پذیرش تقلیدی به‌پذیرش تحقیقی است. مرحله‌ی دوم، مرحله‌ی تأمل در پذیره‌ها و کلیشه‌هاست؛ و در واقع گزاره‌ها با نگرش انتقادی مورد بررسی قرار می‌گیرند و پس از تأمل در آن‌هاست که ارزش‌گذاری صورت می‌گیرد. چنین نگرش و رویکردی هر چه زودتر در هر انسان پدید آید مغتنم‌تر است، زیرا زودتر به‌ارتقای بلوغ فکری می‌انجامد.

سنین کودکی و نوجوانی سنین پرتلاطم و پویاست و این خصلت‌ها در همه‌ی وجوه حیات کودکان و نوجوانان حضور دارد و می‌تواند نگرش‌های آینده‌ی آنان را رقم بزند، که در عرصه‌ی تفکر به‌سبب ظرافت‌های ویژه‌ی

این جریان ذهنی از اهمیت بیش‌تری برخوردار است. اما می‌توان نسبت به ابزارهای ایجاد تفکر، از جمله تفکر انتقادی، بی‌اعتنا بود. زیرا هر سن و قشر اجتماعی وسایل و رسانه‌های خاص خود را می‌طلبد که برای توفیق بیش‌تر در ایجاد آن باید تناسب و رسانایی رسانه‌ها را در نظر داشت.

داستان و نوشتار روایت‌گونه برای سنین کودکی و نوجوانی مناسب‌ترین ابزار برای استوار ساختن پایه‌های تفکر انتقادی است، زیرا رغبت این سنین به این‌گونه آثار بیش از آثار دیگر است و ماندگاری آن‌گونه تفکر نیز به دلیل همین روایت‌گونه‌ی بیش‌تر است.

متن حاضر که از پیوند این دو عنصر، یعنی داستان و تفکر انتقادی، حاصل آمده، به چند دلیل از حیث و اهمیت خاصی برخوردار است:

- دو عنصر اصلی که ارتباط، در نهایت ظرافت به یک‌دیگر پیوند خورده‌اند و پیوند این عناصر با استفاده از متون معتبر به‌رستی مورد دفاع قرار گرفته و استواری آن با بهره‌گیری از شواهد نشان داده شده است. - داستان و تفکر انتقادی، مثابه دو عنصر با اهمیت در سنین مطرح شده و مورد بحث قرار گرفته در تقسیم‌بندی سنین، از اهمیت برخوردارند. داستان برای کودک و نوجوان یک واقعیت است و تفکر انتقادی برای آن‌ها یک ضرورت. پیوند آن واقعیت با این ضرورت، در واقع، برخاسته از ذهن نکته‌سنج و باریک‌اندیش مؤلف محترم است. این پیوند از ملازمه‌های تربیت عالمانه‌ی کودکان و نوجوانان دانسته است.

- متن بر کاری پژوهشی استوار است که یافته‌ها پیوسته با شواهد متنی تأیید می‌شوند، خواه شواهدی که مبانی این دو عنصر - داستان و تفکر انتقادی - را مورد بحث قرار داده‌اند یا شواهدی که به‌طور محققانه از داستان‌های مبتنی بر تفکر انتقادی برگرفته یا استنباط شده‌اند. به همین دلیل، متن حاضر کاری علمی و نظام‌مند است که نه تنها در حوزه‌ی ادبیات کودکان، بلکه در حوزه‌ی تربیت با تعلیم و تربیت و مسائل رشد ذهنی کودکان و نوجوانان سر و کار دارند، بسیار مفید خواهد بود.

- نثر سالم، ساده، و مقبول کتاب چنان است که خواننده‌ی علاقه‌مند را به هیچ‌یک از ناهمواری به‌پیش می‌برد و مباحث را قابل درک می‌سازد، که این خود در بازماندگی مباحث علمی گونه‌ی سمیاب ولی با ارزش است. - نکته‌ی با اهمیت دیگری که باید به آن اشاره داشت این است که مؤلف محترم عمری را در عرصه‌ی ادبیات کودک و نوجوان با عشق و تلاش گذرانده و از نزدیک با خواست‌ها و نیازهای این گروه سنی آشناست و کمبودها و ضرورت‌ها را به‌خوبی می‌شناسد.

بنابراین نه تنها این متن می تواند جای خالی چنین نگرش علمی را در عرصه ی مباحث و پژوهش های مرتبط با کودک و نوجوان پر کند، بلکه جا دارد از زحمات عاشقانه ی مؤلف محترم در عرضه ی کاری علمی در این عرصه که کمبود آن کاملاً محسوس است، سپاسگزاری شود. باشد که ایشان تولید متون علمی از این نوع را ادامه دهند و خوانندگان علاقه مند را از یافته های علمی خویش بهره مند سازند.

عباس حری

www.ketab.ir